

Пряміцин В. Ю.,
аспірант

Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЗМІСТ ПРАВА НА ВИЩУ ОСВІТУ

CONTENT OF THE RIGHT TO HIGHER EDUCATION

У статті досліджується зміст та мета вищої освіти. Розкрито право на вищу освіту через конкретні правомочності здобувачів вищої освіти, що реалізуються ними під час навчання.

Ключові слова: право на вищу освіту, здобувач, правомочність.

В статье исследуется содержание и цель высшего образования. Раскрыто право на высшее образование через конкретные правомочия соискателей высшего образования, реализуемые ими во время обучения.

Ключевые слова: право на высшее образование, соискатель, правомочность.

The article examines the meaning and purpose of higher education. Reveals the right to higher education through specific powers seekers of higher education implemented them during training.

Key words: right of higher education, applicant, entitlement.

Право на вищу освіту має особливу значущість, оскільки є умовою формування інноваційної економіки, фундаментом ефективної держави, заснованим на громадянській активності її громадян. Якісна модернізація українського суспільства приводить до необхідності нового розуміння закріпленого в Конституції України права кожного на вищу освіту, переосмислення традиційних уявлень про його зміст та реалізацію. Таким чином, актуальність цього наукового дослідження зумовлена потребою теоретичного переосмислення поняття і нормативного змісту права на вищу освіту в Україні в умовах формування єдиного європейського освітнього простору.

Теоретичну основу конституційного права на освіту було закладено у працях таких науковців, як Р. Валєєва, О. Мельничук, П. Рабінович. Роботи В. Боняк, Л. Головій, С. Григанської, М. Курко, К. Романенко присвячені узагальненій характеристиці права на освіту.

В Україні, незважаючи на наявність значного масиву наукових праць із проблематики права людини на освіту, відсутнє комплексне дослідження змісту права людини на вищу освіту. Ці питання досліджувались тільки російськими вченими, такими як С. Серьогіна (конституційне право на вищу освіту в Російській Федерації) [1] та К. Чугунова (конституційне право на вищу освіту в Російській Федерації в умовах глобалізації) [2], що також стали предметом нашого дослідження. Названі фактори є об'єктивною передумовою для проведення наукового дослідження проблем та перспектив правового регулювання та реалізації права на вищу освіту.

Метою статті, виходячи з актуальності теми, є виявлення, наукове осмислення і аналіз змісту права на вищу освіту в Україні, а також виявлення шляхів підвищення ефективності його реалізації.

Задля досягнення поставленої мети потрібно розкрити сутність і правомочності права на вищу освіту, визначити його місце в системі природних

прав людини; дослідити зміст вищої освіти та роль основних суб'єктів відносин у сфері вищої освіти.

Вища освіта – це особлива сфера життєдіяльності суспільства та держави, яка сьогодні набуває особливої ваги. Всебічний розвиток людини стає не тільки найвищою метою, а й основним джерелом формування сучасної держави. Роль вищої освіти в Україні визначається завданням переходу нашої країни до демократизації та розвитку правової держави, побудови громадянського суспільства, розвитку ринкової економіки. Основою цього насамперед є вища освіта як запорука сталого розвитку суспільства, національної безпеки держави та можливості входження України у світове економічне співтовариство як повноправного партнера. У сучасному світі вища освіта є визначальним фактором у створенні новітніх виробничих, інформаційних та соціальних технологій, що зумовлюють рівень соціально-економічного розвитку держави.

Новітня мета вищої освіти – розвиток всього суспільства, а не тільки окремої особистості. Це досягається як через здобуття конкретним індивідом вищої освіти, так і через вплив осіб із вищою освітою на навколишній світ.

У кінцевому результаті випускник повинен здобути затребувані економікою та потребами суспільства компетенції, що дадуть йому змогу ефективно працевлаштуватись, а також можливість змінювати суспільство та державу для подальшого економічного та гуманітарного розвитку з урахуванням міжнародних стандартів, що ратифіковані Україною.

Найважливішими завданнями вищої освіти є ефективне працевлаштування молоді; забезпечення потреб економіки необхідними фахівцями; виховання національно свідомих особистостей з орієнтацією на побудову громадянського суспільства в Україні; можливості реалізації на базі права на вищу освіту інших соціально-економічних, культурних та особистих прав людини і громадянина; розвиток

конкурентоспроможності держави та побудова правової держави; ефективність національної економіки на міжнародній арені.

Одним із найважливіших засобів досягнення мети вищої освіти є збільшення кількісного та якісного складника підготовки третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, що дасть змогу через їх дослідження розвинути науково-технічний потенціал України. Як слушно зауважує Т.В. Фініков, «запровадження сучасного формату підготовки дослідницьких кадрів вимагає конструювання нової моделі аспірантури/докторантури. При цьому зростання кількості людей з дослідницькими компетенціями необхідне для розвитку на основі науково-технічного прогресу» [3].

Особливе значення у розвитку освітньої сфери набуває питання правового статусу основного учасника освітніх відносин – здобувача вищої освіти. Право на вищу освіту за своїм змістом ми визначаємо як основу більш загального права – права на розвиток людини. Воно закріплене ст. 53 Конституції України та є природним правом людини [4].

Метою функціонування системи вищої освіти є забезпечення реалізації всіх правомочностей, що становлять зміст права людини на вищу освіту. Розкриємо основні правомочності права людини на вищу освіту, причому цей перелік не є вичерпним і з розвитком суспільних відносин він повинен збільшуватись.

1. Право на вільне навчання. Ця правомочність реалізується через систему вступу та реальності вибору вищих навчальних закладів на основі результатів зовнішнього незалежного оцінювання, можливості зміни форми навчання, права на академічну відпустку, можливості припинити навчання та поновитись. Причому навчання не обмежується тільки однією формою чи єдиним навчальним закладом, держава забезпечує можливість поєднання навчання з єдиним обмеженням – право на безоплатну вищу освіту особа може мати тільки якщо вона отримує освіту вперше за кошти державного або місцевого бюджету. Але необхідним для забезпечення цього права є надання реальної можливості абітурієнтам впливати на вибір свого вищого навчального закладу та спеціальності, тобто фінансування та бюджетний набір у вищій навчальній заклад необхідно прив'язати до вподобань абітурієнтів, а також зовнішнього громадського моніторингу вищого навчального закладу та до міжнародних рейтингів університетів.

2. Право на рівні умови навчання. Ця правомочність виражається в рівній участі в конкурсі під час вступу до вищих навчальних закладів через систему незалежного оцінювання, можливості навчатись як за державним замовленням, так і за кошти фізичних і юридичних осіб та наданні пільг на навчання для особливих категорій громадян, а також наданні державних кредитів на навчання. Впровадження зовнішнього незалежного оцінювання під час вступу на магістерський рівень вищої освіти на протигагу застарілій моделі складання внутрішніх іспитів (що досить часто відзначається корупційними правопо-

рушеннями) дасть змогу забезпечити реальне втілення права на рівний доступ до вищої освіти. Все це забезпечує рівний доступ до отримання права на вищу освіту. Варто також не забувати про забезпечення рівності під час навчання, що, на нашу думку, передбачає недискримінацію за ознаками мови, статі, релігійних чи політичних поглядів, орієнтації, матеріального статку тощо. Рівність під час навчання повинна бути забезпечена науково-педагогічним персоналом, який повинен завдяки індивідуальному підходу до кожного студента забезпечити можливість здобувати якісну освіту.

3. Право на вибір форми навчання. Поняття «форма навчання» являє собою прояв узгодженої діяльності викладачів та студентів, який характеризується конкретним порядком та режимом. Так, існують певні критерії, за якими організують форму навчання у вищих навчальних закладах (денна; вечірня; заочна, дистанційна; екстернатна). При цьому варто зауважити, що вільний вибір форми навчання для студента має свої переваги у власному виборі розподілу часу. Якщо студент із будь-якої поважної причини не має можливості регулярно відвідувати заняття, але має бажання і змогу навчатись у вищому навчальному закладі, то для нього підійде, наприклад, заочна форма навчання. Він матиме змогу поєднувати навчання і роботу. Інколи студент обирає заочну форму через нижчу вартість навчання порівняно з денною формою. Як сказав Сенека, «скільки б ти не жив, усе життя треба навчатись».

Останнім часом набуває розвитку такий вид вищої освіти, як медіаосвіта, яка забезпечується мережею Інтернет (оформлення всіх навчальних курсів в електронному медіаваріанті та переведення навчання в онлайн-варіант, що дає змогу забезпечити доступність вищої освіти для осіб з особливими потребами та для багатьох інших категорій). Вищим навчальним закладам необхідно розвивати згадану форму, що також дасть їм можливість залучити додаткові кошти для свого розвитку та забезпечити реальну доступність вищої освіти. Тому вважаємо за необхідне в Законі України «Про вищу освіту» врегулювати питання медіаосвіти, її визнання, особливості отримання знань відповідно до стандартів вищої освіти, реалізацію цієї форми вищими навчальними закладами та проведення підсумкової державної атестації незалежним органом за участю представників вищих навчальних закладів.

4. Право на отримання статусу студента. Після вступу до вищого навчального закладу людина стає здобувачем вищої освіти, що надає їй конкретних прав і обов'язків, які й передбачають статус студента і можливість користуватись конкретними правами студента, що передбачені ст. 63 Закону України «Про вищу освіту». Це передбачає велику кількість прав та можливостей безпосередньої реалізації освітньої діяльності, таких як вибір дисциплін та спеціалізацій, право на зміну викладача, права під час державної атестації тощо.

5. Право на забезпечення навчання. До нього ми відносимо право на безпечні та нешкідливі умови

навчання, право на проживання в гуртожитку, право користуватись матеріально-технічною базою вищого навчального закладу тощо. Згідно зі ст. 63 Закону України «Про вищу освіту» особи, які навчаються у вищих навчальних закладах, мають право на безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту. На нашу думку, безпечні та нешкідливі умови навчання мають велике значення як для студента, так і для викладача. Сутність полягає у тому, що у зручних умовах кожен може безпосередньо зосередитись на своїй праці та здобутті знань. Сюди можна віднести умови проживання у гуртожитках, оскільки величезна маса соціуму користується наданими послугами університету проживання в них. Ми вважаємо, що кожен навчальний заклад зобов'язаний підтримувати сприятливі умови навчання, праці та побуту своїх студентів.

6. Право на отримання якісної вищої освіти. Якість вищої освіти – це засадничий принцип забезпечення права на вищу освіту. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» якість освіти полягає у відповідності вищої освіти конкретним стандартам. Вищі навчальні заклади повинні забезпечувати якість вищої освіти, що відповідає стандартам та закріплена в умовах акредитації навчального закладу.

Ми пропонуємо покращити цю процедуру через комплекс нововведень. Кожна спеціальність та спеціалізація повинна бути забезпечена власними унікальними навчальними планами, що відрізнятимуться від аналогічних спеціальностей в інших навчальних закладах. Упровадження практико-орієнтованого навчання через збільшення годин проходження практики, літніх стажувань у спеціалізованих фірмах та підприємствах; активізація наукових досліджень студентами через залучення до наукової діяльності кураторами груп та впровадження бакалаврських дипломів на заміну іспитам, а також введення в дипломних роботах дослідницької частини допоможе успішно сформувати стандартні компетенції майбутніх спеціалістів у вищих навчальних закладах, враховуючи якісний та незалежний громадський моніторинг та вплив громадськості на діяльність вищих навчальних закладів.

7. Право на отримання освіти протягом усього життя. Це право виявляється у можливості отримання декількох вищих освіт, а також через механізми аспірантури та докторантури, що також пов'язане зі здійсненням наукової діяльності студентами, аспірантами та докторантами, з чого випливає право всіх учасників освітньої діяльності здійснювати наукову діяльність. За допомогою участі у різноманітних наукових заходах, конференціях, круглих столах, обговореннях студент має змогу здобути максимум знань і досвіду з окремих питань, а також і в певній галузі загалом. Отриманий досвід і додаткові знання завжди необхідні студенту для влаштування на роботу за фахом. Також навички, отримані під час проведення тих чи інших заходів, можуть знадобитися для професійного зростання, саморозвитку і соціалізації людини, яка тільки починає свій професійний шлях. Це право є надзвичайно

важливим для студента і водночас найпотрібнішим. Нерідко студенти після цих заходів поринають у наукове життя, знаходячи себе і приносячи користь державі та суспільству.

Тому ще раз варто наголосити на тому, що саме право студента на участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах дає йому науковий, соціальний простір і є основою його майбутньої професійної діяльності. Вважаємо за необхідне на державному рівні закріпити організацію наукової діяльності студентів та встановити конкретні преференції та заохочення для студентів, що активно і результативно займаються науковою діяльністю, через встановлення наукової діяльності складником рейтингу для отримання академічної стипендії.

8. Право на самоуправління та самоорганізацію. Це право традиційно розуміється як участь студентів в органах студентського самоврядування, профспілкових організацій та наукових товариствах. Але в часи розвитку демократії в Україні знаходить свій вияв можливість студентів впливати на своє навчання через будь-які законні форми і без відповідних органів. Вважаємо, що в законодавстві необхідно забезпечити можливість будь-якої групи студентів змінити свій навчальний план, отримати якісну вищу освіту. Також вважаємо, що необхідно визначити статус професійних спілок студентів, які об'єднують представників різних навчальних закладів, як то Ліга студентів Асоціації правників України.

9. Право на захист. Згідно зі ст. 62 Закону України «Про вищу освіту» студент має право на оскарження дій органів управління вищого навчального закладу та їхніх посадових осіб, педагогічних і науково-педагогічних працівників [5]. Право на захист також передбачає судовий захист, адміністративний захист (як до адміністрації вищого навчального закладу, так і до Міністерства освіти та науки України чи інших органів виконавчої влади), а також права на самозахист. Проте відносини у вищому навчальному закладі зумовлюють певну специфіку захисту права на вищу освіту. Всі учасники навчального процесу мають обов'язки, які кожен повинен виконувати. На жаль, бувають ситуації, коли органи управління вищого наукового закладу та їхні посадові особи, педагогічні і науково-педагогічні працівники діють всупереч нормам чинного законодавства. До таких дій належить надання неправомірної вигоди службовій особі під час вступу та на сесіях, під час поселення до гуртожитку, примусова праця, порушення норм навантаження у процесі навчання, необ'єктивне оцінювання знань. Це, безперечно, не сприяє створенню належних умов для засвоєння знань студентами. Студенти, що стають жертвами такого свавілля, не зважуються розповісти про це. На нашу думку, це спричинено тим, що вони не мають достатньої інформації про свої права, щоб захищати власні інтереси. Існує необхідність створення в вищому навчальному закладі спеціального органу із захисту прав та інтересів студентів та інших учасників освітніх відносин.

10. Право на користування здобутою вищою освітою. Це право можна розуміти як працевлаштування випускника вищого навчального закладу. Проте, як вказує Д.С. Девізоров, працевлаштування навіть на законодавчому рівні передбачене тільки для осіб, підготовка яких здійснювалась за державним замовленням [6]. Тому ми вважаємо, що це право повинно бути реалізовано через якісну підготовку здобувачів та надання їм необхідних компетенцій для успішного працевлаштування за фахом або ж компетенцій для ведення власного бізнесу. Іншою стороною цього права є організація співпраці вищих навчальних закладів із роботодавцями за допомогою різноманітних інституційних форм, що дасть можливість здобувачам самостійно реалізувати це право.

Висновок. Зміст права на вищу освіту становить, на нашу думку, комплекс правомочностей, до яких належить право на вільне навчання; право на рівні умови навчання; право на вибір форми навчання; право на отримання статусу студента; право на забезпечення навчання; право на отримання якісної вищої освіти; право на отримання освіти протягом усього життя; право на самоуправління та самоорганізацію; право на захист; право на користування здобутою вищою освітою.

Автор пропонує зміни та доповнення законодавства про вищу освіту. Фінансування та бюджетний набір у

вищий навчальний заклад необхідно прив'язати до вподобань абітурієнтів, а також зовнішнього громадського моніторингу вищого навчального закладу та до міжнародних рейтингів університетів. Необхідно закріпити практичну орієнтованість вищої освіти в Законі України «Про вищу освіту», передбачивши там щосеместрове проходження практики задля закріплення знань, здобутих протягом навчального семестру. Треба також закріпити організацію наукової діяльності студентів та встановити конкретні преференції і заохочення для студентів, що активно і результативно займаються науковою діяльністю, через встановлення наукової діяльності складником рейтингу для отримання академічної стипендії. Необхідно визначити статус професійних спілок студентів, які об'єднують представників різних навчальних закладів. Треба дати таким організаціям можливість впливати на якість вищої освіти в різних навчальних закладах за їхнім фахом, приймати участь в підсумковій державній атестації, розробці навчальних програм, науковій діяльності, практиці та працевлаштуванні через закріплення статусу цих організацій у законодавстві та вироблення конкретного механізму їх впливу на вищу освіту. Держава повинна реально реалізувати систему громадського захисту прав суб'єктів освітнього процесу, можливо, навіть до створення спеціального громадського органу із захисту прав студентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Серегина С.Л. Конституционное право на высшее образование в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Серегина Светлана Леонидовна. – Саратов, 2006. – 198 с.
2. Чугунова Е.С. Конституционное право на высшее образование в Российской Федерации в условиях глобализации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Чугунова Екатерина Сергеевна. – М., 2010. – 229 с.
3. Фініков Т.В. Невідкладні завдання та змістовні принципи проектно-орієнтованого реформування вищої освіти України / Т.В. Фініков, О.І. Шаров // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – № 3 (31). – С. 72.
4. Конституція України: [Текст]: офіц. текст: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. зі змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р.: станом на 1 січня 2006 р.]. – К.: Мін-во Юстиції України, 2006. – С. 42
5. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37–38, ст. 2004.
6. Девізоров Д.С. Проблеми правового регулювання працевлаштування випускників вищих навчальних закладів / Д.С. Девізоров // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 63. – С. 415. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdr_2012_63_63